

Şuşa həm də məşhur bəyzadələr yurduudur

XX əsrin əvvəllərində Şuşada 500-dən çox bəy yaşayırdı. Şuşada daha məşhur bəy nəsil-ləri - Usmiyevlər, Ağaoğlular, Cavanşirlər, Mehmandarovlar, Uğurlubəyovlar, Qalabəyovlar, Misirxanovlar, Həsənbəyovlar, Mirzəlibəylilər, Əlibəyovlar, Bədəlbəyovlar, Ağayevlər, Sarıcalinskilər, Vəlibəyovlar, Nə-sirbəyovlar, Bəylərbəyovlar, Ağabəyovlar, Zöhrabbəyovlar və Vəzirovlar olub.

Xüsusi titullu, məsələn, İran şa-hından titul alan bəylər əsilli-nəcə-bətli sayılırdılar. Daha sonra Qarabağ xanları tərəfindən titul verilən bəylər gəlirdi. Demək olar ki, Şuşa bəylərinin hamısının torpaq sahələri, kəndləri, meyvə bağları, mal-qarası, qoyun sürüləri, at tövlələri və atçılıq təsər-rüfatları var idi. Bəylər yayda Şuşada öz gözəl imarətlərində yaşayırdılar. Qışda isə bəziləri öz kəndlərindəki mülklərində qalırdılar.

Şuşa bəyləri iki qrupa ayrılırdı. Birinci qrup Qarabağın yüksək milli mədəniyyətini saxlayan savadlı bəylər idi. Onlar Şuşanın mədəni həyatının inkişafında fəal iştirak edir, öz övladlarını hər vasitə ilə Avropa mədə-niyyətinə cəlb etməyə çalışırdılar. Soyadlarını qeyd etdiyimiz Şuşa bəyləri bu qrupa aiddir.

İkinci qrup bəylər isə Şuşanın mədəni və iqtisadi həyatı ilə az maraqlanırdılar, günlərini əyləncələrdə və cıdırda keçirirdilər. Bu qrup arasında pambıqçılıqla pul qazanan bəylər də vardı. Onlara "pambıq bəyləri" də deyirdilər.

Onlardan savayı müflisləşmiş və yarım-müflisləşmiş bəylər də var idi. Şuşada onları "pişxurd bəylər", yaxud "quru bəylər" adlandırırdılar. Onlar ca-

maatın gözündə öz bəy mənliklərini saxlamağa çalışırdılar.

Şuşa bəyləri böyük at həvəskarları idilər. Bəylərin əksəriyyəti günlərinin çox hissəsini at belində keçirirdi. Şuşa bəyləri hərbi qulluğu sevir, zəngin silahları, hərbi qıvranlıqları və intizam-ları ilə seçilirdilər. Döyüşlərdə onlar həmişə birinci olurdular.

1905-ci, 1920-ci və 1992-ci illərdə Şuşa üç dəfə tamamilə yandırılmışdı. 1918-1920-ci illərdə ermənilər Şuşa üzərinə dəfələrlə hücum edib onu yandırsalar da, şuşalılar, xüsusilə yerli bəylər torpaqlarını qəhrəmanlıqla müdafiə etmişlər. Böyük itkilər versələr də, şəhəri ermənilərə təslim etməmişlər.

Şəhərin müdafiəsində Şuşanın axundu Hacı Molla Şükür Məhərrəm-zadənin böyük xidmətləri olmuşdur. Bəs o, kim olmuşdur? Dövrünün məş-hur ziyalılarının biri, ixtisasca müəl-lim olmuş Hacı Axund Molla Şükür Məhərrəmzadə Şuşa şəhərinin qazısı

idi. Şuşa qaləsindəki "Təzə pir" məscidi-nin baş ruhanisi olmuşdur. Mənbələ-rə görə o, 1820-ci ildə Şuşadan təxmin-ən 40 km məsafədə yerləşən indiki Laçın rayonunun Ağanus kəndində do-ğulmuşdu. Mollaxanada oxuduqdan sonra 10 il Bağdad və Nəcəf şəhərlərində islam dini ilə yanaşı, dünyəvi elm-lərə yiyələnmişdi. 1850-ci illərin orta-larında Vətənə döndükdən sonra ovaxt-ki Zaqafqaziya şeyxülislamı onu Şuşa şəhərinin axundu təyin etmişdi. O, qısa müddətdə Qarabağ camaatının böyük hörmətini qazanmışdı.

Bu mərd insan erməni terroruna, tə-cavüzünə qarşı mübarizədə fəal iştirak etmişdir. Mir Möhsün Nəvvab "1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman dava-sı" kitabında yazır ki, Hacı Axundun başçılıq etdiyi dəstə Qarabağ xanı İbra-him xanın qızı mərhumə Gövhər ağanın evinin ətrafında mövqe tutub ermənilə-rə qarşı döyüşürdü. Hacı Molla Şükür eyni zamanda rus imperiyasının islami

və milli dəyərlərimizi məhv etməyə yönəlmiş tədbirləri ilə də barışmırdı.

Sovet hökuməti çoxları kimi Hacı Molla Şükürün nəslinə də böyük zər-bələr vurmuşdu. Ölümündən sonra ailəsi, bütün əzizləri repressiyaya, təz-yiqlərə məruz qalmışdı. Oğullarından biri, Müsavatın fəallılarından olmuş Mir-zə Məhəmməd 1937-ci ildə həbsə alınaraq sürgün edilmişdi.

Hacı Axund Molla Şükürün Əlyaz-malar İnstitutunda saxlanılan əski əlif-bada əlyazmaları müxtəlif dini bilgilər-dən, göy cisimləri ilə "Quran" əlifbası arasında əlaqələrdən və s. bəhs edir. Repressiyalar zamanı yaxınları onun bir çox əlyazmasını yandıрмаğa məc-bur olmuşdular.

1920-ci ildə iqtisadi böhranın və vətəndaş müharibəsinin başlamasından sonra ruslar şəhəri tərk edirlər, bunun ardınca Şuşada dəhşətli basqınlar baş verir. Bu vaxt Azərbaycan qoşunları da millətçi ermənilərə, daşnaklara qarşı mübarizəyə qalxır. Onların yaşadığı yuxarı məhəllələrdə ermənilərin az-ğınlığının qarşısını qətiyyətlə alırlar.

Buna baxmayaraq, 1920-1937-ci il-lərdə Şuşanın yüzlərlə azərbaycanlı sa-kini ermənilərin fitvası ilə həbs edil-miş, öldürülmüş və təqiblərə məruz qalmışdır. Şəhərin bir çox bəyləri əha-linin gözü qarşısında amasızcasına gül-lələnmişdir. Azərbaycanlı ailələrin bir hissəsi erməni təqiblərindən, repressi-yalardan xilas olmağın yeganə yolunu mühacirətdə görmüşdür, Şuşanı tərk edərək İranda və Türkiyədə mühacir həyatı yaşamışdır. Lakin onlar vətən-dən kənarında yaşasalar da, daim doğma yurdlarının təəssübünü çəkmiş, ictimai-siyasi hadisələrdə öz dəst-xəti ilə fərqlənmiş, vətəninə və xalqına səda-qətləri ilə seçilmişlər.

**Hazırladı:
İ.ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"**